

LITTERATUR

SPANSKT IMPERIEBYGGE BLAND MALAJER

Av docent *MAGNUS MÖRNER*

När Columbus 1492 seglade västerut och tog de västindiska öarna i besittning var hans mål egentligen de rika länderna utefter Asiens stillahavskust. Först ett kvartssekel senare lyckades emellertid tre små spanska karaveler under Magellans befäl med den vådliga bedriften att över två världshav västerut nå fram till Asien och de ostindiska öarna. Det var Magellan som 1521 uppdagade den väldiga arkipelag — 7 000 öar — som längre fram fick namnet Filippinerna, uppkallad efter Filip II. Magellan stupade själv i en strid på Filippinerna, men några årtionden senare införlivades större delen av denna väldiga övärld, som sträcker sig mellan Formosa i norr och Borneo och Celebes i söder, med det spanska imperiet. Också ett par tre generationer efter det att Spanskamerika — med undantag för Cuba och Puerto Rico — frigjort sig från moderlandet fortsatte Filippinerna att utgöra en spansk koloni ända tills USA 1898 trädde i Spaniens ställe. Politisk självständighet, som egentligen uppnåddes i etapper, följde 1946. Om Filippinernas geografi finns det faktiskt en liten trevlig monografi på svenska av Hjalmar Bengtsson, som utkom 1942. Vill man veta något om filippinskt vardagsliv kan man knappast tänka sig en mera roande lektyr än »The laughter of my father», en samling underfundiga noveletter av Carlos Bulosan. I dessa byinvånarens primitiva tillvaro vilar grovarbetet på de kraftiga *carabao*-bufflarna medan

nöjeslivet kretsar kring stridstuparna. Det är malajer som lever och tänker som malajer men inte bara deras överhet, andlig och världslig, utan också de själva har ändå inte helt undgått att influeras av främmande herrar och främmande ideal.

Filippinerna framstår i våra dagar onekligen som en ganska originell medlem av de asiatiska staternas under efterkrigstiden allt talrikare familj, ett f. d. »offer» för västerländsk imperialism under nära 400 år där jordmånen inte alls tycks vara lika mottaglig för anti-västerländsk propaganda som i det övriga Asien. Delvis hänger detta samman med att större delen av de drygt 20 miljonerna filippinska malajer sedan många, många generationer tillbaka är katoliker. Det är i själva verket Spaniens viktigaste arv till republiken. Det främsta av de många inhemska tungomålen, tagalog, och engelskan har i våra dagar trängt spanskan tillbaka på Filippinerna, men det är oftast spanska namn som det filippinska ledarskiktets medlemmar bär och spanskt blod flyter också ibland i deras ådror. Från spanskt håll har man under Franco-tiden lagt sig vinn om att till överdrift betona kulturgemenskapen med det nya Filippinerna, vars spanska förflutna alltså framhävs. Annars tillhör nog Filippinernas egenartade historia de kapitel som historiska forskare och historieintresserade har allra lättast att glömma bort eller hoppa över. När en ung amerikansk historiker, John

Leddy *Phelan* alltså i år utgivit sin »The Hispanization of the Philippines. Spanish aims and Filipino responses, 1565–1700» (Madison, Wisc. 1959. 218 s. 4 US \$) är han åtminstone delvis forskningspionjär och framförallt den förste som på länge skriver något läsbart om filippinsk historia för internationell publik. I fråga om läsbarheten kanske den reservationen i sanningens namn måste tillfogas, att den skulle ha varit ännu större med ett mindre flitigt bruk av de tillkrånglade pseudosociologiska termer och uttrycksätt som nordamerikanerna tycks älska. Emellertid representerar *Phelans* historieskrivning verkligen ett studium ur flera och vidare synvinklar än historikerns traditionella. Den »etnohistoriska» riktning, som uppkommit bland nordamerikanska historiker och antropologer har utan tvivel ett stort och viktigt arbetsfält när det gäller de möten mellan raser och kulturer, som västerländsk imperialism under de senaste århundradena haft till följd. Och det går inte längre att bara studera kolonialhistoria ur det *koloniserade* folkets synpunkt, även om det skulle ställa sig minst sagt svårt att få fram likvärdiga vittnesbörd vad de *koloniserande* anbelangar.

De fjärran Filippinernas enda förbindelse med moderlandet var via Mexico, en liten nätt distans som det i allmänhet för en resenär eller ett brev tog inemot två år att tillryggalägga. Resestrapatserna gjorde att det var stor dödlighet bland de munkar och ämbetsmän som beordrades till Filippinerna från Spanien. Många av dem stannade också hellre kvar i Mexico än att våga sig ut på ett nytt hav. Eftersom den spanska kronan betalade dessa passagerares resa, var dessa omständigheter till stort men för den alltid skraltiga statskassan. Filippinerna var trots avståndet till Amerika i ad-

ministrativt avseende rentav en del av det mexikanska vicekungadömet och de lagar och dekret som de filippinska malajerna skulle rätta sig efter, hade ofta utformats på grundval av spanjorernas erfarenheter hos Mexicos azteker. Filippinerna var egentligen en ganska »fattig» koloni, där befolkningen nätt och jämt producerade för det egna uppehållet och där ädelmetaller i stort sett saknades. Först i våra dagar har fyndigheter uppdagats. Eftersom öarnas förvaltning och försvar kostade åtskilligt var det det rika mexikanska vicekungadömet som fick träda emellan. Men varför envisades då Spanien att behålla Filippinerna om kolonien bara gick med förlust? Jo, man hoppades i det längsta att denna arkipelag skulle utgöra en språngbräda mot Japan och Asiens fastland, som skulle vinnas både för kristendomen och imperiet. Man ville också i dessa fjärran nejder hålla arvfienerna, islam och de protestantiska makterna, stängna. I södra Filippinerna slogs man oförtrutet mot *moros*, malajer som antagit islam. I sunden mellan öarna rasade striden liksom i europeiska och amerikanska farvatten mellan spanska och holländska örlogsmän. Men Filippinerna spelade också ur kommersiell synpunkt en mycket viktig roll för det spanska imperiet. Med hjälp av den s. k. Manila-galleonen som seglade mellan Filippinernas huvudstad och Acapulco i Mexico byttes mexikanskt silver mot kinesiskt siden och andra i Europa enormt efterfrågade orientaliska lyxartiklar. Denna sjöfart utgjorde själva livsnerven för den spanska kolonien på Filippinerna, där också alltfler kinesiska köpmän slog sig ned. Det var i Manila, som spanjorerna och kineserna bodde. De var för övrigt inbördes allt annat än såta vänner. Formliga massakrer på kineserna ägde vid flera tillfällen rum. Dessa vidriga upp-

träden, som dikterades av rädsla inför den allt mer ökade kinesimmigrationen och av kommersiell rivalitet, erinrar onekligen om europeiska judepogromer. Utanför Manila fortfor landsbygdens befolkning att vara helt och hållet filippinsk. Förutom någon enstaka myndighetsperson var det bara några hundra munkar som där representerade Spanien bland en halv miljon malajer.

Dessa munkar tillhörde inte alltid Guds bästa barn. Det gick så långt att en augustinsk provincial helt enkelt blev mördad i sin cell av några munkar som tydligen inte riktigt gillade hans stränga krav på askes och disciplin. Missionärernas flitiga brott mot kyskhetslöftet med de söta malajiskorna var knappast ägnade att göra de infödda särskilt chockerade, men de ekonomiska utpressningar, som en del munkar också gjorde sig skyldiga till kunde ibland sätta det malajiska tålmodet på svåra prov. Emellertid är det anmärkningsvärt att ett så litet antal missionärer trots allt kunde utträtta så pass mycket för att definitivt inlemma Filippinerna i den katolska gemenskapen. Förklaringen låg naturligtvis delvis däri, att man nöjde sig med så pass litet. Fick man bara vederbörande inföding döpt och lyckades bibringa honom några av den katolska trons elementa, åtminstone i utantilläxans form, var i alla fall mycket utträttat. Polygamin var inte särskilt svår att få bukt med men hur man skulle kunna utrota den hos dessa malajer traditionella skilsmäsoinstitutionen och en del ur europeisk synpunkt något svårsmälta sexuella sedvänjor gav missionärerna åtskilligt huvudbry. Att infödingarna envisades med att vilja ta sig ett dagligt bad var något som missionärerna inte heller kunde annat än ogilla. Sankt Jakob badade ju inte en enda gång under hela sin livstid! Men i detta liksom i många andra

avseenden var deras fromma ansträngningar förgäves. De ville tyvärr inte heller tillåta uppkomsten av ett infött katolskt prästerskap som kunde ha minskat klyftan till de inföddas värld. På Filippinerna liksom i så många andra gamla utomeuropeiska missionsområden har människornas andliga föreställningar med tiden fått en starkt synkretistisk karaktär.

För den som liksom Phelan själv känner något till spanskamerikansk kolonialhistoria är det utomordentligt fängslande att hela tiden kunna jämföra hur det spanska kolonialsystemet slog ut hos azteker, inkas och andra amerikanska folkstammar och hur det slog ut hos Filippinernas kristnade malajer — ögruppens övriga invånare, de små krullhåriga *negritos* uppe i Luzóns berg, lät sig, liksom *moros* på Mindanao, aldrig kuvas av de spanska intränglingarna. Sådana jämförelser med Amerika visar särskilt tydligt hur pass lindrigt Filippinerna egentligen slapp undan mötet med den västerländska civilisationen. Mot de europeiska sjukdomarna var infödingarna tack vare sina tidigare kontakter med Asiens fastland rätt så resistent och någon befolkningsminskning av tillnärmelsevis samma omfång som i Amerika drabbade inte ögruppen sedan de vita anlät. Själva erövringen av Filippinerna var också en ganska oblodig affär, särskilt jämfört med den spanska erövringen av Mexico. De filippinska infödingarnas äganderätt till och brukning av jorden fortfor också att i stort sett vara desamma även efter erövringen, medan i Spanskamerika indianernas villkor i dessa avseenden snart förändrades i grund genom de vitas boskapsskötsel och storgodsbildning. Visserligen exploaterade de spanska myndigheterna i ganska hög grad den filippinska befolkningen genom att utkräva dagsverken och tvinga de infödda att leverera varor

till underpris men något verkligt kännbart förtryck utsattes de infödda knappast för, åtminstone ej av spanjorerna. Den inhemska överklassen var då betydligt värre. På den filippinska landsbygden såg man överhuvudtaget knappast till någon annan spanjor än missionären och hörde aldrig spanska talas. I stället lärde sig missionärerna alltid ifrågavarande infödningsspråk. Någon halvblodsbefolkning att tala om växte inte upp i malajernas byar. Den rasblandning som förekom på Filippinerna var av naturliga skäl koncentrerad till Manila, där nästan alla spanjorer bodde.

Det var olika omständigheter som gjorde, att den filippinska befolkningens kontakt med den europeiska civilisationen i de spanska kolonisatörernas skepnad blev så pass lindrig — och ytlig som den blev. För det första var spanjorerna så fåtaliga och

de infödda så talrika, för det andra var hela området så enastående splitt- rat i geografiskt och kulturellt avseende och, sist men inte minst, var infödingarna helt enkelt mästerliga i det passiva försvarets konst. De tog bara emot sådant av inkräktarnas civilisatoriska bagage, som de ansåg sig ha nytta av och kunna smälta utan alltför mycket besvär. Filippinernas egen för-spanska kulturtradition var blygsam, vida blygsammare än de amerikanska högkulturerna. Men de filippinska malajerna var vana vid kontakter med folk med annan och högre kultur, med kineser, indier och araber, och det var inte en lika våldsamt chock för dem som för Nya världens isolerade indianbefolkning, kulturfolk lika väl som primitiva stammar, när de vita inkräktarna plötsligt steg iland från sina skepp.